Лаас Наталя (м. Київ)
Кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу
історії України другої половини ХХ ст.
Інституту історії України НАН України.
natalia.laas@gmail.com
УДК 94(477):01=111«1940/1960»

ІСТОРІЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКАХ АНГЛОМОВНИХ ПРАЦЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано бібліографічні покажчики англомовної слов'янознавчої та радянознавчої літератури, видрукувані в англомовних країнах протягом другої половини ХХ ст. Зроблено спробу визначити місце, яке у них займали праці з історії України, зокрема ті, що стосуватися пізньосталінського та хрущовського періодів.

Ключові слова: *бібліографічні покажчики, англо-американська історіографія, повоєнна історія України.*

Бібліографічний покажчик — це неодмінний елемент інструментарію дослідження будь-якого науковця. І молодий початківець, і досвідчений дослідник час від часу відчувають необхідність скористатися з допомоги бібліографічного довідника. Подібні видання забезпечують читача необхідним списком літератури з певної проблематики, допомагають відслідковувати нові книжки, формують цілісне уявлення про історію вивчення певного питання чи внесок окремих вчених до його дослідження. Врешті, бібліографічний покажчик — зазвичай перший крок до будь-якої історіографічної праці.

Становлення славістики та слов'янознавства у США, Канаді, Великобританії почалося у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. Цей процес поступово набирав темпів, і вже оформлення славістичних студій у повноцінний самостійний напрям досліджень відбулося у другій половині ХХ ст. Напрацьований на той час матеріал потребував певної систематизації для зручності користування, відтак у 1920-ті роки з'являються бібліографічні покажчики славістичної літератури. Традиція постійного бібліографічного нотування праць з цієї тематики триває й до нашого часу.

Звичайно, бібліографія англомовних наукових праць із слов'янознавства — це тема окремого дослідження, яке навряд чи можливо здійснити в межах статті, тому ми свідомо обмежимося певними хронологічними і тематичними рамками. У нашій розвідці звернемо більшу увагу на історію України повоєнного часу, пізнього сталінізму і періоду

перебування при владі Микити Хрущова, у зарубіжній англомовній історіографії. Відповідно свідомо уникаємо аналізу тих бібліографічних матеріалів, які вийшли друком до 1945 р., а також тих, що своєю тематикою визначають «історію» загалом, оскільки в таких найзагальніших покажчиках можливість знайти хоч кілька праць з історії України мінімальна (виняток хіба що становлять окремі видання, авторами чи співавторами яких були дослідники українського походження).

Отже, мета нашого дослідження — охарактеризувати бібліографічні покажчики англомовної літератури як джерело до вивчення історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років у зарубіжній англомовній історіографії. Завдання дослідження: дати типологічний аналіз бібліографічних покажчиків; прослідкувати історію становлення бібліографічних славістичних студій в англомовних країнах у другій половині XX — початку XXI ст.; оцінити ступінь залучення наукових праць з історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років до різних бібліографічних довідників.

Джерелами для нашої розвідки були самі бібліографічні покажчики, що відповідали окресленим вище параметрам. Широко використовувалися також бібліографічні довідники бібліографічної літератури (т. зв. бібліографії другого порядку). Серед них слід відзначити досить ґрунтовну працю російських бібліографів М. Мамонтова і В. Антонова, у восьми розділах якої зведено всі бібліографічні посібники, видрукувані на європейських іноземних (відносно народів колишнього СРСР) мовах з XVII ст. до 1991 р. включно як за кордоном, так і в колишньому Радянському Союзі, присвячені історії країн і народів у кордонах СРСР[1]. У кінці книжки є індекс за прізвищами авторів, за назвами книжок та за видавничими серіями. Наразі це найповніше з відомих нам видань такого типу. Щодо історії України, то подібну бібліографічну роботу виконали Л. Вітрук, Ф. Максименко, В. Рябоконь на початку 1970-х років[2]. У цій книжці зібрано бібліографічні покажчики 15 мовами, зокрема, й англійською, у яких міститься інформація щодо історії та культури України.

Порушена у цій статті проблема не стала предметом спеціальної історіографічної праці, хоч окремі її аспекти розроблялися вченими, знавцями української та англомовної бібліографії. Наприклад, Максим Бойко вивчав діяльність українських бібліографів за 1922–1982 рр. у праці «Українська бібліографія під час війни і миру» (1982), а в іншій своїй роботі дав загальний огляд історії української бібліографії[3]. На думку цього дослідника саме починаючи з 1946 р. в розвитку української бібліографії, зокрема, й поза межами України, почався новий етап. Особливо гостро для нього стояло питання низького рівня розвитку української бібліографії у діаспорі, причину чого він убачав у відсутності зацікавленого читача[4].

Методи бібліографічного впорядкування славістичних колекцій в американських бібліотеках досліджували Мелвілл Раґлс та Вацлав Мостецкий[5]. Окремі проблеми організації української та англомовної бібліографії окреслювали у своїх статтях Любомир Винар, Богдан Винар, Роман Верес, Дмитро Штогрин тощо.

Бібліографічні матеріали, використані під час дослідження, мають різноманітний характер. Вони різняться повнотою охоплення теми, хронологічними рамками, періодичністю, формою подання матеріалів тощо. Для подальшої зручності вважаємо за доцільне систематизувати ці матеріали за певними параметрами. Тут пропонуємо декілька можливих типів класифікації.

В основу першого блоку класифікації покладено особливості бібліографічного видання безвідносно до його змісту. За періодичністю англомовні покажчики виходили як періодичні та неперіодичні видання.

За зовнішньою формою виділимо: окреме монографічне бібліографічне дослідження; статтю у періодичному виданні чи збірнику наукових праць; фаховий бібліографічний журнал; серію (окремі видання книжкового формату, що виходили з певною періодичністю); спеціальний додаток до журналу, книжки тощо; списки рецензованих чи щойно отриманих видань, які друкуються у фахових журналах (під рубрикою «Publications Received» чи «Reviews»); прикнижкову та пристатейну бібліографію; інтернет-видання, інтерактивні бази, бібліографію на комп'ютерних носіях.

Інший блок класифікації ґрунтується на відмінностях структури бібліографічних видань, іншими словами, це ті критерії, якими керуються самі упорядники бібліографій при відборі літератури до покажчика. За географічно-територіальним принципом до покажчика могли включатися наукові праці, які стосувалися всіх слов'янських народів; Східної Європи; СРСР; Росії, України, чи іншої окремо взятої країни; окремих регіонів України.

За тематичним принципом: загальна історична тематика; певний історичний період; окрема проблема чи історична персоналія.

Відібрані до бібліографії матеріали за часом свого видання структуруються: надруковані протягом певного року; видані за чітко вказаний часовий проміжок; без вказування часового відтинку.

За зовнішньою формою включених до покажчика видань: бібліографія бібліографій; покажчик книжок і статей; покажчик змісту періодичних видань; покажчик захищених дисертацій; покажчик видань певної установи, наукового центру тощо; бібліографія праць вченого.

За мовним принципом: бібліографії праць, видрукуваних лише англійською мовою; покажчики праць, видрукуваних західними мовами, зокрема, й англійською.

Бібліографічна робота як складник західних слов'янознавчих досліджень пройшла складний шлях розвитку. З аматорських коротких списків літератури дослідників-ентузіастів бібліографія виросла до спеціалізованих наукових центрів і журналів, щорічних конференцій, у роботі яких беруть участь фахівці — провідні історики, бібліографи та бібліотекарі.

Повоєнні бібліографічні довідки щодо українознавчих студій на Заході з'явились у 1950-ті роки у середовищі української діаспори. Чи не першою в цей час стала праця відомого українського бібліографа Євгена Пеленського «Україніка: Вибрана бібліографія про Україну західноєвропейськими мовами», що вийшла 1948 р. в Мюнхені під час т. зв. «таборового періоду» української діаспорної науки, тобто до того, коли найголовніші українські наукові установи перебралися до Північної Америки. Автор зібрав близько 2,5 тис. позицій книжок і статей, серед іншого й англійською мовою, які стосувалися українознавства. Але бібліографія доведена лише до 1947 р. і практично не містила праць, написаних уже після війни. Ця та подібні їй праці дослідників українського походження, що виходили у перше повоєнне десятиліття, були невеликі за обсягом і вміщували більше матеріалів, написаних мовою українською, аніж англійською[6]. Такі бібліографії зрідка охоплювали значні часові чи тематичні відтинки, зазвичай вони були скомпоновані так, щоб допомогти зорієнтуватися досліднику в конкретній історичній проблемі.

Однак, українські бібліографи чудово розуміли нагальну необхідність подальшого розвитку бібліографічних студій, підвищення їх наукового рівня. У цей час відзначимо спроби організувати систематичний огляд публікацій на українську тематику. Наприклад, з 1954 р. при Українській Вільній Академії Наук у Канаді починає виходити серія «Бібліографія», у межах якої відбувався щорічний огляд українських друків у Канаді[7]. Подібною ініціативою відзначилася й Українська Академія Наук і Мистецтв у США, за підтримки якої з 1957 р. у Нью-Йорку виходив «Річник української бібліографії»[8]. Активну участь у його укладанні брав український бібліограф Осип Данко. З 1955 р. у Нью-Йорку почав виходити україномовний журнал бібліографії, критики та рецензій «Біблос»[9].

У 1950-ті роки на стадії свого організаційного оформлення знаходилася й американська, канадська та британська славістика. Особливою мірою це стосується нового для англомовної історіографії напряму досліджень — історії Радянського Союзу (зокрема й радянської України). У цей час при західних університетах виникали численні спеціальні науково-дослідні центри вивчення історії та тогочасного стану радянського суспільства. Практично одночасно з інституційним оформленням радянології виходили бібліографічні підбірки, в яких узагальнювався науковий доробок у цій галузі західних істориків повоєнного часу.

Однією з перших таких праць була книжка Роберта Бірнса про американські публікації 1945–1957 рр. щодо Центрально-Східної Європи[10]. Однак у цьому покажчику Україну не згадано взагалі. Лише у розділі «Деякі спірні території» серед останніх натрапляємо на Буковину і Карпатську Україну, останню тут названо «Carpatho-Ukraine (Ruthenia)»[11]. Укладач цієї роботи, Р. Бірнс, професор історії в університеті Індіани (Блумінгтон), був одним із співзасновників при цьому університеті Російського та Східноєвропейського інституту[12]. Останній на довгий час залишався одним із провідних центрів бібліографічних досліджень праць із слов'янської тематики. З 1957 р. тут у межах «Слов'янської та східноєвропейської серії» започатковано видавництво найважливішого на Заході бібліографічного покажчика з слов'янознавства — «Американської бібліографії слов'янських та східноєвропейських досліджень» («The American bibliography of Slavic and East European studies»), що й дотепер вважається найфаховішим і найповнішим виданням у своїй галузі. Згідно засад укладачів початково до цього огляду видань включено праці американських дослідників за певний рік, видані у будь-якій країні[13]. Пізніше перелік публікацій розширено за рахунок праць авторів з інших англомовних країн. Відтак, бібліографія охопила всі англомовні дослідження, що виходили друком поза межами СРСР і Східної Європи. З 1967 р. серія друкувалася за підтримки Американської асоціації розвитку слов'янських студій[14]. З огляду на ґрунтовність дослідження «Американська бібліографія...» приділяла українській проблематиці значно більше уваги, порівняно з попередніми працями. Більше того, до роботи над окремими її випусками залучалися фахівці українського походження. Наприклад, при підготовці бібліографії за 1959 рік редактори користалися з допомоги Ярослава Рудницького та Юрія Фединського[15]. Ярослав Рудницький, окрім роботи над загальною славістичною бібліографією, додатково готував звіти для УВАН у межах уже згаданої нами серії «Бібліографія», писав численні бібліографічні роботи з вужчої українознавчої проблематики[16].

Поступово в США налагоджувався постійний обмін інформацією про найновіші дослідження у галузі славістики та слов'янознавства. Долучались до нього й провідні американські бібліотеки, що завдяки щедрій фінансовій підтримці в 1940–1950-ті роки у кілька разів збільшили свої славістичні та радянологічні колекції. Найбільша серед цих установ — Бібліотека Конгресу США — з початку 1950-х років щомісячно друкувала список нових надходжень і придбань у цих галузях у випусках «East European Index», «Monthly Index of Russian Accessions» тощо[17].

Новий етап у розвитку англомовної бібліографії слов'янознавства припав на 1960–1970-ті роки. У цей час у бібліографічній діяльності США та

Канади спостерігалося значне пожвавлення. Передусім, друкувалися численні, хоч і не завжди великі за обсягом, бібліографічні роботи істориків українського походження: Романа Вереса[18], Любомира Винара[19], Андрія Григоровича[20], Олександра Соколишина[21], Дмитра Штогрина[22]. Бібліографічні дослідження розвивали Максим Бойко, Микола Кравчук, Василь Луців, Богдан Романенчук, Андрій Турчин тощо. Особливістю їх праць було те, що вони зосереджувалися, як правило, на українській тематиці й лише зрідка до своїх переліків долучали матеріали про інші національності Радянського Союзу. Деякі з цих досліджень укладені досить ретельно. Наприклад, до бібліографічної довідки Романа Вереса внесено не лише книжки і статті, а й невеличкі брошури, що ними зазвичай укладачі нехтували у вибраних бібліографіях[23].

Тоді ж окрім уже практикованих загальних оглядів з української проблематики з'являлися праці, присвячені окремим аспектам української історії: революції 1917–1920 рр.[24], українському націонал-комунізмові[25], дисидентському рухові[26] тощо. Наприклад, лише з теми опозиції офіційному режимові радянської України були видрукувані бібліографічні роботи Джорджа Лібера, Анни Мостових, Лесі Джонс, Люби Пендзей тощо. Роман Верес, Василь Верига, Ярослав Рудницький, Андрій Фесенко та інші дослідники у цей час збирали матеріали щодо українських колекцій у бібліотеках Конгресу, Торонтського та Гарвардського університетів тощо[27].

У 1965 р. за редакції Пола Горецького вийшла ґрунтовна праця «Росія і Радянський Союз: Бібліографічний довідник публікацій західними мовами»[28]. Більше 40 фахівців з різних галузей долучилися до її створення. Секцію загальних бібліографічних посібників уклали Пол Горецький разом з Робертом Аленом — обоє професійні бібліографи, співробітники Бібліотеки Конгресу США, що до того вже мали по кілька бібліографічних праць із славістичних та радянологічних студій[29]. У розділі про національне питання у СРСР окрему уваги приділено українським студіям. Осип Данко та Іван Рудницький дали короткий анотований перелік з півсотні основних праць, що тією чи іншою мірою торкались української проблематики, а серед своїх колег-попередників вони найвище оцінили бібліографії Євгена Пеленського та Юрія Лавриненка[30].

Окремо слід наголосити, що загалом англійські та американські бібліографи дуже зрідка займалися дослідженнями, які стосувалися лише України. У полі їх зору знаходилася уся Східна Європа, чи СРСР, чи слов'янські народи. Справа у тому, що на бібліографічні списки й довідники в цей час спостерігався значний читацький попит. З кожним роком у кілька разів зростала кількість учених, що своїх фахом обирали радянські та східноєвропейські студії. Радянологія на Заході знаходилася

на піку наукової і суспільної популярності. Відповідно з небаченою раніше швидкістю збільшувалася кількість публікацій про СРСР. Це, звичайно, потребувало й інтенсифікації бібліографічної роботи, щоб мати змогу фіксувати всі нові видання та інформувати наукову спільноту про їх появу. Особливо актуальною стала бібліографічна робота для молодих спеціалістів у цій галузі: для них бібліографічні покажчики зазвичай ставали першим кроком у їх власному науковому дослідженні.

У результаті, у кінці 1960-х — на початку 1970-х років, остаточно утвердилася фахова бібліографія славістики та радянології. Це відбулося зі створенням професійних об'єднань спеціалістів-бібліографів, спеціальних періодичних видань і наукових інституцій, які більшу частину свого часу віддавали саме бібліографічній роботі.

У Сполучених Штатах поштовхом до цього став підписаний 1972 р. закон, відомий як «Educational Amendment», згідно якого США на офіційному рівні визнавалися багатокультурним суспільством. Більше того, уряд пішов не лише на визнання кожної етнічної групи як повноцінного складника американської нації, але й підтримав дослідження етнічного культурного різноманіття. З цією метою ініціювалася спеціальна програма вивчення етнічної спадщини. Одним із закладів, на які покладалася ця місія, став Кентський університет[31]. Тут 1971 р. український історик Любомир Винар створив Центр з дослідження етнічних публікацій і культурних інституцій[32].

Одним з головних напрямків діяльності Центру було визначено підготовку бібліографічних покажчиків, посібників, довідників щодо джерел, друкованої літератури, бібліотечних фондів, наукових закладів, які займалися вивченням різних етнічних груп[33]. З огляду на українське походження самого Л. Винара українська історія посіла належне місце у цих бібліографічних студіях. За кілька років співробітники Центру відчули нагальну потребу в створенні власного періодичного видання. За їхньої ініціативи 1980 р. вийшов перший номер «Етнічного форуму» — бюлетеню про етнічні дослідження та етнічну бібліографію. Видання користувалося надзвичайною популярністю, відтак уже від весни 1982 р. з «бюлетеня» перетворилося на повноправний «журнал». До його редколегії входили знані на Заході українознавці: Всеволод Ісаїв, Мішель Пап, Дмитро Штогрин[34].

Зайве говорити, що неабияку роль у розвитку бібліографічних студій, зокрема і з української тематики, відігравав Любомир Винар. Залишаючись директором Центру протягом двадцяти п'яти років, він виявив, за оцінкою А. Жуковського, феноменальні науково-організаційні здібності: за його безпосередньої участі зарубіжна українська бібліографія від напіваматорського захоплення вийшла на професійний науковий рівень[35].

Іншим осередком української бібліографії стало місто Чикаго. Тут зусиллями Романа Вереса активізували свою роботу співробітники Українського бібліографічно-довідкового центру. Спочатку цей центр був складовою частиною Товариства українських бібліотекарів Америки (ТУБА) і містився у Нью-Йорку. У 1971 р. його перенесли до Українського музею у Чикаго, а вже з 1973 р. він став самостійною установою[36]. Його організатори поставили перед собою досить амбітну мету: створити спеціалізовану колекцію бібліографічних, довідкових видань, а також зведений каталог україніки в американських та канадських бібліотеках[37]. Співробітники центру видавали також дві бібліографічні серії. До «Покажчика українських друків у збірниках, опублікованих поза "залізною завісою"» («Index of Ukrainian Essays in Collections Published Outside of the Iron Curtain») включалися статті, що друкувалися передусім в українській періодиці, збірниках і календарях. Станом на 1976 р. «Покажчик...» охоплював 1951–1973 рр. Окрім того чикагським центром видавалися книжки, що виходили у межах «Української реферативної серії»[38].

Окремі українські бібліографічні проекти на Заході загалом мали вузьке фахове спрямування. Наприклад, регіональною проблематикою займався Осередок бібліографії Волині (Блумінгтон, Індіана), найактивнішими членами якого були Максим Бойко та Степан Радіон[39].

Швидкий розвиток бібліографічних досліджень слов'янознавчих студій відбувався у той час і в Європі. Насамперед це виявилося у заснуванні кількох спеціалізованих періодичних видань. Своєрідним відповідником американського «Етнічного форуму» у Великобританії став «Соланус», міжнародний журнал російських і східноєвропейських бібліографічних, бібліотекознавчих та видавничий студій. Окрім того, європейська бібліографія спромоглася на інше значне видання: з 1977 р. започатковано серію щорічних бібліографічних оглядів, подібно до тієї, яка з 1956 р. виходила у США. Новозаснована «Європейська бібліографія радянських, східноєвропейських та славістичних студій»[40] об'єднала вже існуючі бібліографічні огляди: «Радянські, східноєвропейські та слов'янські дослідження у Британії» (Глазго, Інститут радянських та східноєвропейських досліджень) та «Праці й публікацій французькою мовою про Росію і СРСР» (щорічно друкувалися у французькому журналі «Cahiers du monde russe et soviétique»)[41]. «Європейська бібліографія...» охоплювала всі видання, опубліковані у європейських країнах, однак, за оцінками фахівців, усе ж залишалася менш докладною, ніж американський щорічник[42]. Слід зазначити, що корисним додатком до цих фундаментальних періодичних серій можуть слугувати «Канадські публікації про Радянський Союз і Східну Європу» за редакції Дж. Макінтоша, на щорічну публікацію яких натрапляємо у журналі «Canadian Slavonic Papers»[43].

Тенденція професіоналізації бібліографії була характерна і для вчених з української діаспори. З 1971 р. Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Тараса Шевченка, ТУБА та Товариство українських книголюбів почали видання бібліографічного щоквартальника «Українська книга»[44]. Редакція у складі Богдана Романенчука, Василя Лева, Миколи Кравчука сподівалася, що це видання стане «фаховим журналом бібліографії й книгознавства, із завданням пропагувати українську книжку, публікувати різного рода українську й українознавчу бібліографію… відомості про українські бібліотеки й збірки україніки, а також рецензії й огляди нових книжок…»[45]. Хоч видання загалом україномовне, однак час від часу тут з'являлися цікаві матеріали про діяльність українських бібліографів та бібліографічних організацій у США, рецензії на англомовні бібліографічні видання тощо.

Дієвим засобом обліку нових публікацій та ознайомлення із джерельною базою україніки були повідомлення про доступні для ужитку фонди, славістичні колекції тієї чи іншої бібліотеки[46]. У тому ж «Соланусі» періодично виходили статті, автори яких детально аналізували бібліотечні фонди Великобританії, зокрема, університетів Глазго, Единбурга, Лідса, Національної бібліотеки Шотландії, Британської бібліотеки політичних і економічних наук тощо, щодо наявності у них матеріалів з історії Росії, СРСР чи Східної Європи. Щодо бібліотек США, то узагальнену довідку про російські та східноєвропейські публікації дали М. Раґлс і В. Мостецкі[47]. Матеріали в західноєвропейських архівах і бібліотеках описав Ричард Леванскі[48]. У своєму довіднику він подав контактну інформацію про бібліотеки, проаналізував бібліографічні покажчики до зібрань славістики кожної бібліотеки та дав загальну бібліографію бібліотечних описів щодо більш ніж тисячі колекцій у 22 країнах.

Однак ті значні колекції, що їх у своїх бібліотеках зосередили провідні університети, зазвичай потребували детальнішого дослідження. З 1970-х років науковці почали оприлюднювати свої праці щодо фондів окремих західних бібліотек. Наприклад, масштабне дослідження подібного типу здійснювалося у Гарвардському університеті. Тут з 1970 р. започатковано публікацію бібліотечного каталогу матеріалів славістичної колекції. Це видання нараховувало чотири томи загальною кількістю понад 2600 сторінок. У другій половині 1970-х подібний довідник вийшов щодо власне української колекції[49].

Відносно новим явищем для західної славістичної бібліографії стали дослідження, у яких пропонувалися переліки захищених докторських дисертацій з певної тематики. Звісно, для бібліографії загалом такі покажчики не були новиною. Періодичне оприлюднення списку дисертацій

та анотацій до них почалось у США із 1930-х років із появою «Dissertation Abstracts International». Однак славістика як відносно нова галузь у західній науці до того часу не мала особливої потреби у тематичній систематизації таких робіт. Невпинне зростання захищених дисертацій щодо Росії та СРСР в американських та британських університетах спостерігається лише з 1950 р.[50].

У США перші спроби систематизувати корпус дисертаційних досліджень, здійснених у Сполучених Штатах, Великобританії та Канаді, зробив Єже Доссік. Автор двох монографій та численних статей з цієї тематики, він уклав докладний список дисертацій, навівши відомості про кожного автора, назву, рік і місце захисту, додав до кожної позиції коротку анотацію, перелік дисертацій дотичної тематики зі списком рекомендованої літератури. У своїх дослідженнях Є. Доссік, окрім іншого, подав статистичні підрахунки кількісного розподілу дисертаційних робіт за тематикою, динаміки захисту в різні періоди, відсоткового співвідношення між різними університетами, кореляції між статтю вченого й тематикою його роботи тощо[51]. З 1961 р. отримані дані Доссік щорічно оновлював у грудневих випусках журналу «Slavic Review».

Доссіковим візаві у Великобританії був бібліограф Джон Сімонс, який вивчав подані протягом 1907–1966 рр. до захисту в британські університети дисертації з слов'янознавчих студій.

Протягом багатьох років відслідковували українознавчі дисертації, написані англійською мовою, Любомир і Богдан Винари, періодично оприлюднюючи дані за різні періоди[52]. Цією ж бібліографічною проблемою цікавився Осип Данко. До підготовленого ним переліку ввійшли західноєвропейські та американські дисертації з українознавчої тематики, захищені протягом 1945–1960 рр. Роботи з подібної тематики свого часу опублікували українські вчені М. Богатюк, О. Горбач і Ф. Свиріпа[53].

Друга половина 1970-х — 1990-ті років — своєрідний апогей розвитку славістичної бібліографії. Оскільки за попередній період сформувалися наукові бібліографічні інституції, до них було підібрано фаховий персонал, виховано покоління спеціалістів-бібліографів, то відповідно у цей час спостерігалося значне збільшення кількості бібліографічних досліджень стосовно Росії, СРСР, Східної Європи[54]. За формою вони зазвичай продовжували попередні розробки: монографії, періодичні серії, бібліографічні звіти тощо. Традиційним залишався й практикований на Заході регіональний підхід до відбору матеріалу, коли до бібліографічного покажчика включалася література з усіх галузей (не лише історії), які мали стосунок до обраного регіону.

Помітним явищем, передусім завдяки різноманітності славістичних публікацій у західній науці, стала поява тематичних підбірок з певного

відносно вузького питання: життєвий та творчий шлях історичного діяча, окремі суспільні рухи, мистецькі течії тощо. З іншого боку, збільшувалась кількість покажчиків, які стосувались не слов'янського регіону загалом, а лише окремої держави, а то навіть і місцевості у межах однієї країни. Оскільки вже існувала значна кількість самих бібліографічних покажчиків, то у 1990-ті роки цілком узвичаєним явищем стало укладання бібліографій другого порядку, тобто довідників бібліографічних видань.

У 1970–1980-ті роки одним з найавторитетніших дослідників славістичної бібліографії був учений українського походження Степан Горак. За його ініціативи засновано Асоціацію з вивчення національностей СРСР і Східної Європи. Довгий час він був її головою, а також редактором її періодичного видання «Nationalities Papers». У співпраці з видавництвом «Libraries Unlimited» Степан Горак видав значну кількість бібліографічних праць. Найзначніший його проект — бібліографія англомовних публікацій про Росію, СРСР і Східну Європу за 1964–1985 рр. Вона виходила трьома частинами, кожна з яких була структурована за тематичним принципом і включала найважливіші публікації за певний період, супроводжувані авторською анотацією[55]. У вступному слові до першої частини Степан Горак відзначав збільшення кількості публікацій, що стосувалися СРСР і Східної Європи. Однак переважну частину з них фіксовано у покажчиках і щорічних бібліографіях, натомість після праць Пола Горецького в 1960-х роках не було здійснено жодної спроби їх загального огляду. Започаткувавши свій бібліографічний проект, С. Горак поставив завдання заповнити нішу в цій галузі[56]. Серед інших його праць був «Довідник до вивчення радянських національностей: неросійські народи СРСР»[57]. У ньому автор наголошував на нагальній необхідності інтенсивних досліджень різних народів Радянського Союзу, пророкуючи загострення національних проблем, що з ними справді доведеться мати справу радянському керівництву вже за кілька років. Розділ з української проблематики для цього посібника готував Кенет Фармер, дослідник українського націоналізму. У виданні читачу запропоновано не лише анотований перелік найважливіших видань щодо історії кожної національності, але й короткий нарис вивчення їх історії на Заході, список та адреси наукових установ і журналів, що зацікавлені в розвитку таких студій. Маємо відзначити, що укладачі особливу увагу приділили предметній бібліографії до кожного розділу.

Хронологічно продовженням проекту Степана Горака стали бібліографічні видання Роберта Бьоргера і Гелен Саліван[58]. Свої покажчики автори довели до 1999 р., практично не змінивши критеріїв відбору матеріалу: в колі їхньої уваги продовжували залишатися англомовні праці про Росію, Радянський Союз, Східну Європу. Покажчики були добре анотовані, супроводжувалися цитатами з фахових рецензій[59].

Тогочасні англійські бібліографічні дослідження були менш масштабними. 1992 р. побачило світ два бібліографічних видання: Р. Пірсона і Т. Конн[60]. Однак у жодному з них укладачі вже не ставили за мету охопити всі публікації з проблеми, та й навряд чи це було би можливо за такої кількості існуючих друкованих праць. Натомість автори стверджували, що створюють свої бібліографії як посібники для початківців: студентів, пошукачів, спеціалістів з інших галузей, що тією чи іншою мірою залучені до славістичних студій[61]. Наприклад, у «Довіднику радянологічний студій» за редакції Тані Конн автори окремих тематичних розділів не лише анотували видання, а й коментували їх щодо доцільності використання у подальших дослідженнях. Англійські дослідники також продовжували аналізувати захищені у британських університетах слов'янознавчі дисертації, описувати бібліотечні фонди, документи та рукописи, що на них міг покладатися дослідник, який вирішить вивчати колишній Радянський Союз чи Східну Європу.

Покажчики з української проблематики у західній славістиці цього періоду займали особливе місце. Значно збільшувалася їх кількість, зростала наповненість матеріалом, урізноманітнювалася тематика. Й до сьогодні найфундаментальнішими покажчиками англомовної літератури, в яких досліджується Україна, залишаються дві праці Богдана Винара[62]. Дослідження, включені до цих покажчиків, згруповано за тематичним принципом: загальні роботи, праці з економіки, політології, історії, культури, освіти, літератури тощо. До своїх бібліографій Б. Винар включив монографії, опубліковані та неопубліковані дисертації, збірники, брошури, окремі статті. Загалом у першій своїй роботі автор запропонував більше тисячі позицій, до кожної з яких написано розлогу анотацію з урахуванням зауважень попередніх рецензентів. Відзначимо, що окрім анотації, Богдан Винар долучив також кілька посилань на праці подібної тематики та список рецензій на анотовану книжку. Загалом, видання справляє враження своєю фаховістю та докладністю відібраного матеріалу.

У 1990-ті роки спостерігалося певне подрібнення, звуження тематики бібліографій: почали виходити бібліографічні праці, зосереджені на окремих історичних проблемах чи регіонах. Наприклад, історик Павло Магочій уклав кілька бібліографій, що стосувалися не всієї України, а лише західної її частини. Серед його праць — історичний нарис і бібліографічний посібник щодо Галичини[63], анотований бібліографічний покажчик праць у галузі карпато-русинських студій і каталог доступних матеріалів з цієї тематики у Гарварді[64]. Особливу увагу дослідники-бібліографи звертали на біографічні дослідження[65], розвиток архівної справи в Україні[66], долю переміщених осіб[67], Чорнобильську катастрофу[68], історію української літератури[69] тощо.

Поступово дослідження англомовної славістичної бібліографії виходили за межі США, Великобританії чи Канади. Останнім часом почали з'являтися праці, в яких дослідники запропонували відомості про ті чи інші славістичні колекції в інших країнах. Україознавця, зокрема, можуть зацікавити праці про українські матеріали в празькій Слов'янській бібліотеці чи японському університеті Хоккайдо, бібліографічні покажчики до яких з'явилися у 1990-х роках[70].

Врешті, важливу частину бібліографічних матеріалів становлять покажчики змісту певних журналів або видань наукових установ. Укладені або доопрацьовані українськими бібліографами, вони дають достатню повну уяву про такі важливі у контексті англомовної та діаспорної україністики видання, як: «Harvard Ukrainian Studies», «Український історик», «Сучасність», «Визвольний шлях», публікації Наукового Товариства імені Тараса Шевченка тощо[71].

З кінця 1990-х років бібліографія як наукова галузь переживає справжню революцію. Розробка та масове використання комп'ютерних технологій, створення мережі Інтернету виводять бібліографічну науку на новий рівень розвитку. Відтоді можемо говорити вже про два головних типи бібліографічних покажчиків: друковані та електронні[72]. Комп'ютерні бази даних починають активно створюватися саме у 1990-х роках. Всі провідні бібліотеки дублюють друковану бібліографічну інформацію на електронних носіях. Деякі, найновіші видання, взагалі мають лише електронний варіант. Пошукові системи мережі Інтернету дозволяють формувати користувачу власні бібліографічні бази даних за обраними параметрами. Проте, друковані бібліографічні покажчики не втрачають свого значення, залишаються дієвим засобом пошуку літератури, особливо давнішої, яка ще не встигла набути електронного вигляду.

У західних славістичних студіях тенденція до використання електронних бібліографій цілком виразна. Згадувані вище періодичні серії «Американська бібліографія...» та «Європейська бібліографія...» перетворилися винятково на електронні ресурси без паперових відповідників[73]. Для користувачів стали доступними он-лайн каталоги провідних бібліотек світу. У вільному доступі у мережі Інтернет знаходяться також покажчики змісту славістичних журналів, друковані у них рецензії та анотації. Частина раніше друкованих довідників із слов'янознавства подано і в електронному вигляді[74].

Щодо україознавчих студій, то, наприклад, політолог Тарас Кузьо постійно оновлює бібліографію з української тематики на своєму персональному сайті[75]. «Український список» Домініка Ареля — електронне видання українських новин та результатів зарубіжних досліджень України — містить рубрику «бібліографія»[76]. Це видання можна отримувати за

вільною інтернет-розсилкою. Тут названо лише невелику частку доступних на сьогодні електронних ресурсів бібліографічного профілю, вичерпний перелік яких потребував би окремого об'ємного дослідження.

Пошук праць з історії України всього радянського періоду, зокрема, і другої половини 1940-х — середини 1960-х років у покажчиках англомовної літератури має свої особливості. Перше, що дослідник має враховувати, — це специфіку вживання географічної та історичної термінології в історіографії США, Канади, Великобританії. Справа у тому, що під впливом російських еміграційних істориків в англомовній історіографії утвердилася традиція вважати українську проблематику частиною російської історії. Відтак, для англомовних праць характерна певна термінологічна плутанина. Свого часу ще Роман Смаль-Стоцький помітив цю особливість. За його підрахунками, в англомовних працях терміни «Росія» та «російський» мають принаймні 16 різних значень. Для нас тут цікаві ті з них, що стосуються Радянського Союзу. Отже, за спостереженнями Р. Смаль-Стоцького, американський автор під термінами «Росія» та «російський» може мати на увазі: радянську сферу впливу, країни-сателіти СРСР; власне Радянський Союз; РРСФР, як складник СРСР; етнографічну російську територію; російськомовні регіони[77].

Принаймні в чотирьох з цих п'яти випадків у такій книжці цілком можливо, що мова може йти про Україну, але визначити це із заголовку праці, який зазвичай і пропонується у бібліографічному покажчику, практично неможливо. Не можна цілком покладатися й на анотації у покажчиках, оскільки, як правило, вони короткі та не відображають всього змісту книжки[78]. Пошук україністики у таких покажчиках — досить складне завдання, оскільки читач повинен переглянути літературу не лише у розділі «Україна», а й не оминути щонайменше «СРСР» та «Росію»[79].

Інша відмітна риса роботи з бібліографічними довідниками пов'язана з організаційними особливостями англо-американської науки, для якої характерними є т. зв. «area studies», тобто регіональні дослідження. Такі дослідження містять у собі різноманітні теми, починаючи від історії, соціології і політології до музикознавства і театрального мистецтва. Підставовий критерій — аби ці дослідження стосувалися певного регіону. Як правило, англомовні бібліографічні покажчики беруть за основу структуру саме таких «регіональних студій», тобто загальний принцип групування матеріалу — за темами, а не за хронологічними періодами. Відтак, історичні праці займають лише частку від загальної кількості літератури, пропонованої у покажчику. Однак, ніколи немає певності, що потрібна книжка опиниться саме у розділі «Історія», а не, наприклад, «Національне питання» чи «Економіка». Для досліджуваного нами

періоду це тим більш важливо, тому що на час видання покажчика проблеми 1940–1960-х років цілком могли вважатися не «історичними», а цілком «сучасними» і належати до сфери зацікавлень політологів, соціологів чи економістів.

Зважаючи на всі ці особливості, під час пошуку літератури щодо України в англомовній бібліографії надійніше керуватися не змістом до бібліографії, а предметним покажчиком у кінці книжки, укладати який вважається нормою у такого типу виданнях. Якщо покажчик відсутній, то можна скористатися з підказок у підрозділі, в якому виділено певну українську проблематику. У кінці такого підрозділу перераховуються номери позицій з інших розділів, що стосуються подібної теми.

Один з найдокладніших описів англомовної літератури щодо України можна знайти у щорічній «Американській бібліографії слов'янських та східноєвропейських досліджень». При підготовці цієї статті були опрацьовані покажчики за наступні роки: 1959–1963, 1978–1984, 1986–1993[80]. На жаль, інші випуски для нас залишилися недоступними, однак вважаємо, що й вивчені матеріали дозволяють прослідкувати певні тенденції і виявити характерні риси цієї бібліографічної серії у висвітленні історії України. Рубрики у книжці побудовано за тематичним принципом. Праці щодо української історії періоду другої половини 1940-х — середини 1960-х років потрібно шукати не лише під рубрикою «Історія». Укладачі долучали їх до інших розділів, вибір яких залежав від теми конкретної праці. У деяких розділах (наприклад, «Уряд, закон, політика», «Економіка й іноземна торгівля», «Історія» тощо) матеріали щодо України вміщено під окремою рубрикою, в інших — вони знаходяться у загальніших секціях. Перевагою «Американської бібліографії...» є те, що, окрім монографій з української тематики, при її підготовці постійно реферувалися українознавчі періодичні видання: «Journal of Ukrainian Studies», «The Ukrainian Quarterly», «Harvard Ukrainian Studies», «Український історик», «Сучасність» тощо[81].

У «Європейській бібліографії радянських, східноєвропейських та слов'янських досліджень» праці з історії України знайти значно складніше: тут немає окремого підзаголовку щодо України чи українців, та й покажчик за прізвищем автора та назвою книжки примусить добряче попрацювати, щоб зробити тематичну або хронологічну підбірку праць, що можуть зацікавити читача[82].

Найповнішими виданнями, що стосуються лише української тематики, є два покажчика Богдана Винара[83]. Найважливіші праці з історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років можна знайти у підрозділах «Україна» (розділ «Економіка»), «Освіта в Радянській Україні» (розділ «Освіта і культура»), «Сучасна Україна», «Радянський Союз і

національні проблеми», «Дисидентський рух», «Радянський період» (розділ «Історія і політологія»), «Церква в Радянському Союзі» (розділ «Релігія»)[84]; «Загальні роботи» (розділ «Економіка»), «Радянська Україна», «Національна політика і націоналізм» (розділ «Історія і політологія»), «Українська радянська література», «Окремі автори» (розділ «Література»), «Католицька церква» (розділ «Релігія»)[85]. До того ж у кінці книжки є предметний покажчик, за яким легко відшукати потрібну літературу з цієї теми.

Корисним доповненням до праць Б. Винара можуть слугувати роботи Пола Горецького та Степана Горака. Хоч і не такі вичерпні за обсягом, вони все ж пропонують окремі цікаві зауваження та коментарі до англомовних книжок з історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років. У П. Горецького основні відомості про Україну вміщені у розділі «Нації, цивілізації і політика» (підрозділ «Україніка»). Прикро, однак, що роботи з історії радянської України тут окремим блоком не виділяються[86]. У довідниках С. Горака україніку винесено до окремої рубрики у підрозділі «Неросійські республіки, євреї та інші»[87]. Саме там і слід шукати праці, присвячені повоєнній Україні. Загалом, як бачимо на прикладі робіт П. Горецького та С. Горака, у довідниках загальнішого типу українське питання у тій чи іншій мірі відноситься укладачами до національної проблематики регіону Східної Європи. Саме у таких розділах і сконцентровано більшість праць з історії України, хоча це, звичайно, не виключає того, що частина з них розпорошена по іншим, переважно тематичним, підрозділам.

Не зважаючи на свою очевидну застарілість — як пам'ятаємо, праця вийшла на початку 1960-х років — та певні технічні помилки, все ще корисним залишається покажчик Романа Вереса[88]. З огляду на період, що нас цікавить, у роботі охоплено лише праці другої половини 1940-х — 1950-х років, серед них є монографії та збірки праць, а також велика кількість статей у періодичній літературі. У розділі «Україна та інші держави» виділено окремий підзаголовок «Україна під радянським управлінням», де й можна знайти основні позиції з цікавої для нас теми. Окремі праці на історико-релігійну тематику знаходяться у параграфі «Українська церква під радянським пануванням» (розділ «Українська культура»)[89].

Недослідженою в англомовній бібліографії залишилася тема джерельної бази з історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років. Наприклад, Патриція Грімстед у своєму довіднику бібліографічних покажчиків до архівних джерел з історії СРСР вводить окремий тематичний розділ «Джерела з 1917 до сучасності», однак, судячи з його змісту, станом на 1988 рік не існувало жодної англомовної роботи, яка би

спеціально описувала джерельну базу повоєнної України[90]. Навмисне до цієї теми не звертаються і автори робіт про славістичні та українознавчі колекції різних бібліотек. У загальних працях подано лише короткий перелік бібліотек з найбільшими українськими фондами: серед них називають Бібліотеку Конгресу США, бібліотеки Колумбійського, Гарвардського університетів, Гуверівського інституту війни і миру тощо[91]. Хоч ці дані вже дещо застарілі, однак вони дають певну уяву про історію формування українознавчих колекцій у цих закладах.

Павло Магочій розглядав праці, що стосуються історії Галичини[92]. На думку автора, література про повоєнну Галичину складається з робіт, які групуються навколо двох головних тем: проблеми УПА та трансформації галицького суспільства після приєднання до УРСР. Роботи про український націоналістичний рух написані переважно нефахівцями, хоч значна їх частина видрукувана на Заході. Що ж до суспільних трансформацій Галичини, то тут автор відмічає катастрофічну нестачу досліджень, винятком хіба можуть слугувати деякі праці Ярослава Білінського та Романа Шпорлюка.

На окрему увагу заслуговують покажчики, присвячені не всій історії повоєнної України, а лише окремим її проблемам та питанням. Наприклад, до таких належить бібліографія Джорджа Лібера та Анни Мостових про дисидентський рух і релігійно-культурний нонконформізм в Українській РСР у 1955–1975 рр. До праці включено матеріали українською, англійською, російською мовами, що у свій час були опубліковані на Заході, всього 1242 позиції, серед них як першоджерела, так і критична література[93]. Більшість англомовних досліджень з історії дисидентського руху в Україні подано у розділах «Історія і політика», «Релігія», «Література», серед іншого згадано праці Ярослава Білінського, Богдана Боцюркова, Роберта Конквеста, Константина Савчука, Браєна Сілвера, Василя Чапленка тощо[94].

Найкраще уявлення про дисертації з української тематики, написані англійською мовою і захищені в США, Канаді, Великобританії, як уже згадувалося, дають роботи Богдана Винара[95]. Перше таке дослідження він здійснив 1979 р.[96], значною мірою доповнивши ці результати через десять років[97]. Початково Винар нараховував 235 дисертацій з української тематики[98], потім збільшив їх кількість до 356 (з врахуванням не лише захищених робіт за минулі десять років, але й за рахунок перегляду змісту вже раніше фіксованих дисертацій)[99]. Учений доводить статистично тенденцію постійного збільшення кількості українознавчих дисертацій, а також указує на фактичні помилки попередніх дослідників цієї проблеми. Покажчики поділено за тематичним критерієм, що, на думку автора, дозволяло виявити, якими важливими темами легковажила англо-

мовна історіографія. Судячи з назв дисертацій, найрозробленішими темами історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років можна вважати економічні проблеми України, її політичне становище, національні відносини у країні — з кожної теми захищено принаймні по три дисертації. Однак найпопулярнішою була національна проблематика. З національним питанням у повоєнній Україні пов'язані роботи Базіля Дмитришина, Дональда Фармера, Кенета Фармера, Нейла Мартіна, Александра Мотиля, Енн Раппопорт та інших дослідників. Хоч як це дивно, але поза увагою вчених залишилися такі важливі соціальні проблеми, як релігійне життя чи, наприклад, культурний розвиток тогочасної України.

Якщо керуватись покажчиком змісту видрукуваних статей, то не так уже й багато уваги історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років приділяли «Harvard Ukrainian Studies». Переважна частина таких матеріалів — це рецензії на роботи, що вийшли у цей час на Заході. Дещо більше досліджень із цієї теми в «Українському історику», який попри свою україномовність інколи друкував матеріали й англійською[100] з історії повоєнної України, серед них, наприклад, статті Ярослава Білінського, Богдана Боцюркова, Деніса Дана тощо, а також численні рецензії на видання їх американських і британських колег[101]. У журналі «Сучасність» матеріали англомовних дослідників і рецензії на їхні праці знаходимо в рубриках «Суспільство. Історія. Політика. Економіка» та «Рецензії. Критика. Бібліографія». Найбільше цих публікацій за 1960–1970-ті роки: автори цього видання зазвичай писали статті про сучасні їм події.

В окремих довідниках, попри їх значення для зарубіжної україніки загалом, англомовних матеріалів з історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років знаходимо небагато. Серед таких, наприклад, покажчик до видань Наукового товариства ім. Тараса Шевченка[102] та робота П. Магочія про русинські студії[103] тощо. За окремими винятками, небагато англомовних праць залучено до більшості покажчиків, які укладалися українськими діаспорними вченими, особливо у перші повоєнні десятиліття. Свою увагу вони зосереджували переважно на україномовній літературі. Наприклад, у статті Марти Олиник щодо творчості Ліни Костенко з англомовного лише кілька критичних статей та три переклади праць поетеси[104]. Водночас, почасти нехтували українською проблематикою в англомовній літературі й вчені-неукраїнці.

Загалом, історія України другої половини 1940-х — середини 1960-х років у зарубіжній англомовній бібліографії репрезентована більш-менш повно. Найбільше таких матеріалів знаходимо щодо її політичної та економічної історії, дисидентського руху, національних проблем у республіці, менше представлена соціально-культурна проблематика, дже-

рельна база та історіографія проблеми. Але очевидним недоліком західних бібліографій є розпорошеність зібраного у них матеріалу щодо певного хронологічного періоду поміж тематичними розділами, оскільки укладачі орієнтувалися лише на тематичний принцип групування літератури. Вочевидь, західній бібліографії бракує окремого бібліографічного довідника, в якому було би зібрано всі англомовні роботи щодо історії України другої половини 1940-х — середини 1960-х років.

Лаас Наталия (г. Киев)
Кандидат исторических наук, научный сотрудник отдела истории Украины второй половины XX века Института истории Украины НАН Украины.
natalia.laas@gmail.com

История советской Украины в библиографических указателях англоязычных работ второй половины XX века.

В статье анализируются библиографические указатели англоязычной славяноведческой и советологической литературы, опубликованные в англоязычных странах во второй половине XX века. Сделана попытка охарактеризовать положение, которое в них занимала история Советской Украины, особенно ее позднесталинский и хрущевский периоды.

Ключевые слова: *библиографические указатели, англо-американская историография, история Украины послевоенного периода.*

Natalia Laas (Kyiv)
Research Fellow of the Department of Ukrainian History in the Second Half of the 20th Century at the Institute of History of Ukraine at the National Academy of Sciences of Ukraine, Candidate of Historical Sciences.

History of Soviet Ukraine in bibliographic guides to the English-language publications in the second half of the 20th century.

In the article, the bibliographic guides to the English-language publications in Slavic, East European and Soviet Studies that were published in the second half of the 20th century are analyzed. The special attention is given to history of Ukraine from the second half of the 1940s till the mid-1960s as a particular subject in those guides.

Keywords: *bibliographic guides, Anglo-American historiography, history of post-war Ukraine.*

---

[1] Мамонтов М.А., Антонов В.В. История СССР: Материалы для библиографии иностранной библиографии (1699–1991 гг.). — СПб: Российская национальная библиотека, 1997. — 392 с.

[2] Бібліографія зарубіжних видань з історії Української РСР: Бібліографічний покажчик / Укл. Л.Д. Вітрук, Ф.П. Максименко, В.М. Рябоконь. — К.: Наукова думка, 1971. — 198 с.

[3] Бойко М. Історичними шляхами української бібліографії. — Bloomington: Krotiuk Maria, published, Volhynian bibliographic center, 1984. — 161 с.

[4] Ibid. — P. 129–131. Докладніше про цю та інші роботи М. Бойка див.: Бойко М. Роки карбовані друком: 1949–1989: Бібліографія. — Блумінґтон, Індіяна: Видано засобами інж. Миколи Бручковського, 1990. — 62 с.

[5] Ruggles M. J., Mostecky V. Russian and East European publications in the libraries of the United States. — New York: Columbia University press, 1960. — P. 136–159.

[6] Серед подібних праць див. наприклад: Lawrynenko J. Ukrainian communism and Soviet Russian policy toward the Ukraine: An annotated bibliography 1917–1953. — New York: Research program on USSR, 1953. — 454 p.; Ukraine: Annotated bibliography. — Chicago: University of Chicago library, 1955. — 20 p.; Rudnyckyi J.B., Sokulsky D. Ukrainica Canadiana 1955. — Winnipeg: Ukrainian Canadian committee, 1956. — 31 p. тощо.

[7] Рудницький Я. Українська Вільна Академія Наук у Канаді: початковий період, роки 1949–1955 // Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії. — Вінніпег, 1994. — С. 163–173; Rudnyckyi J.B., Sokulsky D. Op. cit.

[8] Russia and the Soviet Union: A bibliographic guide to Western-language publications / Ed. by P. Horecky. — Chicago: University of Chicago press, 1965. — P. 83.

[9] Weres R. Directory of Ukrainian publishing houses, periodical, bookstores, libraries and library collections of Ukrainica in diaspora. — Chicago: Ukrainian bibliographical-reference center, 1976. — P. 3; Бібліографія зарубіжних видань з історії Української РСР: Бібліографічний покажчик. — С. 115.

[10] Byrnes R.F. Bibliography of American publications on East Central Europe, 1945–1957. — Bloomington: Indiana University Publ., 1958. — 213 p.

[11] Ibid. — P. 72.

[12] Soviet studies guide / Ed. by T. Konn. — London etc.: Bowker-Sour, 1992. — P. vii.

[13] The American bibliography of Slavic and East European studies for 1959 / Eds. by S.T. Shaw, P. Djaparidze. — Bloomington, Ind.: Indiana University Publ., 1960. — P. 7

[14] Horak S.M. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1964–1974. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited, Inc., 1978. — P. 3.

[15] The American bibliography of Slavic and East European studies for 1959. — P. 8.

[16] Див. для прикладу: Rudnyckyi J.B., Sokulsky D. Op. cit.

[17] Byrnes R.F. Op. cit. — P. xix.

[18] Weres R. The Ukraine: Selected reference in the English language. — Kalamazoo, Michigan: West Michigan University press, School of graduate studies, 1961. — 233 p.; Idem. Ukraine: Selected references in the English language. 2nd ed. — Chicago: Ukrainian research and information institute, 1974. — 312. p.; Idem. Directory of Ukrainian publishing houses, periodical, bookstores, libraries and library collections of Ukrainica in diaspora. — Chicago: Ukrainian bibliographical-reference center, 1976. — 56 p.; Верес Р. Україніка Діяспоріяна за роки 1973, 1974, 1975: Бібліографія. — Чікаго: Український бібліографічно-довідковий центр, 1977. — 63 с.

[19] Wynar L. History: A selective and annotated bibliographical guide. — Boulder: University of Colorado Libraries, 1963. — 348 p.; Винар Л. Українознавчі дисертації в американських університетах // Український історик. — 1968. — № 1–4 (17–20). — С. 142–145.

[20] Books on Ukraine and Ukrainians / Comp. by A. Gregorovich. — Toronto: Studium research institute, 1963. — 29 p.; Gregorovich A. Ukraine, Rus', Russia and Muscovy: A selected bibliography of the names. — Toronto: New Review Books, 1971. — 24 p.

[21] Мамонтов М.А., Антонов В.В. Указ. соч. — С. 290–298.

[22] Shtohryn D. An impotant project for bibliographic control of Ukrainian literature // Ethnic Forum. — 1994. — Vol. 14. — № 2. — P. 83–88.

[23] Див.: Guide to the study of the Soviet nationalities: Non-Russians peoples of the USSR / Ed. by S. M. Horak. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited Inc., 1982. — P. 73 (про роботу: Weres R. Ukraine: Selected references in the English language. 2nd ed.).

[24] Pidhainy O., Pidhainy O. The Ukrainian republic in the great East European revolution. — Vol. V, Part 1: A Bibliography. — Toronto, New York: New Review Books, 1971. — 376 p.; Vol. VI, Part 2: A Bibliography, — Toronto, New York: New Review Books, 1975. — 387 p.

[25] Lawrynenko J. Op. cit.

[26] Nonconformity and dissent in the Ukrainian SSR, 1955–1975: An annotated bibliography / Comps. by G. Liber, A. Mostovych. — Cambridge, MA: HURI, 1978. — 247 p.

[27] Соколишин О. Бібліографія україніки англійською мовою. Огляд її стану та джерел у вільному світі // Українська книга. — 1971. — № 3. — С. 79; Верес Р. Українські бібліотеки та колекції україніки // Там само. — 1973. — № 3/4. — С. 72–73; Турчин А. Українська літературна колекція в Бібліотеці університету Індіяни // Там само. — 1982. — № 2. — С. 49–51. У 1980-х найбільші бібліотечні колекції україніки містились у Бібліотеці Конгресу США, Гарварді, університетах Іллінойсу, Індіани, Колумбії, Альберти, Манітоби, Торонто, Британському Музеї, Східноєвропейському інституті в Мюнхені тощо. Див.: Guide to the study of the Soviet nationalities: Non-Russian peoples of the USSR. — P. 66; Weres R. Directory of Ukrainian publishing houses, periodical, bookstores, libraries and library collections of Ukrainica in diaspora. — P. 45–53.

[28] Russia and the Soviet Union: A bibliographic guide to Western-language publications / Ed. by P. Horecky. — Chicago: University of Chicago press, 1965. — 473 p.

[29] Ibid. — P. xi, xiii.

[30] Ibid. — P. 83–92.

[31] Buttlar L., Wynar L. Building ethnic collections: An annotated guide for school media centres and public libraries. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited, Inc., 1977. — P. 11.

[32] Про діяльність цього Центру див. докладніше статтю: Buttar L. The Center for the study of ethnic publications and cultural institutions at Kent State University // На службі Кліо: Зб. наук. праць на пошану Любомира Романа Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. — К., Нью-Йорк, Торонто, Париж, Львів, 2000. — С. 112–121. Зокрема, про бібліографічні проекти Центру див.: С. 114–115.

[33] Там само. — С. 113.

[34] Докладніше див.: Wynar L. R. Ethnic Forum: 1980–1995 // Ethnic Forum. — 1995. — Vol. 15. — № 1–2. — P. 7–11.

[35] Про бібліографічну діяльність Любомира Винара див. докладніше: Жуковський А. Любомир Винар: Життя, діяльність і творчість (З нагоди 50-ліття наукової діяльности) // На службі Кліо... — С. 23, 33, 37.

[36] Верес Р., Штогрин Д. Історичний нарис діяльності Товариства Українських Бібліотекарів Америки // Українська книга. — 1974. — № 3. — С. 79; 1975. — № 1/2. — С. 8.

[37] Weres R. Directory of Ukrainian publishing houses, periodical, bookstores, libraries and library collections of Ukrainica in diaspora. — P. 37.

[38] Ibid. — P. 1, 56.

[39] Ibid. — P. 2–4.

[40] Власне під такою назвою це видання виходило до початку 1990-х, із розпадом Радянського Союзу воно перейменовано на «European Bibliography of Slavic and East European Studies».

[41] Horak S.M. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1975–1980. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited, Inc., 1982. — P. 17–18.

[42] Soviet studies guide. — P. 220.

[43] Ibid. — P. 209.

[44] Від редакції й видавництва // Українська книга. — 1971. — № 1. — С. 1.

[45] Там само.

[46] Про потреби обліку славістичних колекцій у бібліотеках США див. статтю: Касинець Е. Деякі думки про «нову етнічність» і славістичне бібліотекознавство // Українська книга. — 1979. — № 2. — С. 45–50.

[47] Ruggles M. J., Mostecky V. Op. cit.

[48] Lewanski R. C. Eastern Europe and Russia / Soviet Union: A handbook of Western European archival and library resources. — New York, München, London, Paris: K. G. Sour, 1980. — 317 p.

[49] Мамонтов М. А., Антонов В. В. Указ. соч. — С. 98.

[50] За 1950–1959 рр. їх було 600, що навіть порівняти важко з 250 за попередні 75 років. У британських університетах лише 9 дисертацій захищено до 1945 року, а за 1945–58 рр. — 64 (див.: Dossick J. J. Doctoral research on Russia and the Soviet Union. — New York: New York University press, 1960. — P. 6, 220).

[51] Dossick J. J. Op. cit.; Idem. Doctoral research on Russia and the Soviet Union, 1960–1975. — New York: Carland Publ. Inc., 1976. — 345 p.

[52] Винар Л. Українознавчі дисертації в американських університетах // Український історик. — 1968. — № 1–4 (17–20). — С. 142–145; Wynar B. with assis. of S. Holte. Doctoral dissertations on Ukrainian topics in English preparing during the years 1928–1978 // Український історик. — 1979. — № 1–4 (61–64). — P. 108–127; Wynar B. Doctoral dissertations on Ukrainian topics in English preparing during the years 1928–1988 // Український історик. — 1988. — № 1–4 (97–100). — P. 168–187; 1989. — № 1–3 (101–103). — С. 124–135. Рецензію на другу статтю див.: Polansky P. Reviews of Bohdan S. Wynar, Doctoral dissertations on Ukrainian topics in English prepared during the years 1928–78. Christine L. Wynar, The Ukrainian American index: The Ukrainian Weekly 1978 and 1979 // Harvard Ukrainian Studies. — 1981. — Vol. V. — №. 3. — P. 389–390.

[53] Bohatiuk N.G. Doctoral dissertations on topics related to Ukraine accepted by American, British, Canadian and Australian universities, 1934–1986 // The Ukrainian Quarterly. — 1986. — Vol. XLII. — № 3/4. — P. 289–317. Перелік та короткий аналіз робіт див.: Wynar B. with assis. of S. Holte. Op. cit. — P. 109–110.

[54] Наприклад, американський бібліограф та автор кількох покажчиків до бібліографічних праць з радянології і славістики Вуйцех Залевскі у Стенфордському університеті викладав спеціальний курс «Слов'янська бібліографія» (Soviet studies guide. — P. ix). Див. наприклад його працю про історію становлення славістичних колекцій у Стенфордському університеті: Zalewski W. Collectors and collections of Slavica at Stanford University: A contribution to the history of American academic libraries. — Stanford: Stanford University Libraries, 1985. — 114 p.

[55] Horak S. M. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1975–1980. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited, Inc., 1982. — 279 p.; Idem. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1964–1974. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited, Inc., 1978. — 488 p.; Idem. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1981–1985. — Littleton, Colo.: Libraries unlimited Inc., 1987. — 273 p.

[56] Horak S.M. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1964–1974. — P. xiii.

[57] Guide to the study of the Soviet nationalities: Non-Russian peoples of the USSR. Рецензію на це видання див.: Mace J. Review of Stephan M. Horak, ed., Guide to the study

of the Soviet nationalities: Non-Russian peoples of the USSR // Harvard Ukrainian Studies. — 1982. — Vol. VI. — № 3. — P. 423–424.

[58] Сам Степан Горак останнього видання своєї бібліографії вже не побачив. Див. присвяту Богдана Винара в кн.: Horak S. M. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1981–1985.

[59] Wynar B.S. Independent Ukraine: A bibliographic guide to English-language publications, 1989–1999. — Englewood: Ukrainian academic press, 2000. — P. 3.

[60] Soviet studies guide / Ed. by T. Konn. — London etc.: Bowker-Sour, 1992. — 237 p.

[61] Див. передмову редактора Тані Конн: Soviet studies guide. — P. xii–xvi.

[62] Wynar B.S. Ukraine: A bibliographical guide to English language publications. — Englewood, Colo.: Ukrainian academic press, A Division of Libraries unlimited, Inc., 1990. — 406 p.; Idem. Independent Ukraine: A bibliographic guide to English-language publications, 1989–1999. — Englewood: Ukrainian academic press, 2000. — 552 p.

[63] Magocsi P.-R. Galicia: A historical survey and bibliographic guide. — Toronto, Buffalo, London: University of Toronto press in association with the CIUS and HURI, 1983. — 299 p.

[64] Carpatho-Ruthenica at Harvard: A catalogue of holdings / Comps. by P.-R. Magocsi, O.K. Mayo. 2nd ed. — Fairview, N.J.: Carpatho-Rusyn research center, 1983. — 149 p.

[65] Alexander Dovzhenko: A guide to published sources / Comp. by B. Nebesio. — Edmonton: CIUS, 1995. — 106 p.; Olynyk M.D. A selected bibliography of works by and about Lina Kostenko // Nationalities Papers. — 1979. — Vol. 7. — № 2. — P. 213–219.

[66] Тут найавторитетнішою дослідницею на Заході є, звичайно, Патриція Грімстед. Див. її бібліографічну роботу: Grimsted P. Archives and manuscripts repositories in the USSR. Ukraine and Moldovia. — Book. 1: General bibliography and institutional directory. — Princeton: Princeton University press, 1988. — 1107 p.

[67] Mace J. Review of Yuri Boshyk and Boris Balan, Political refugees and “displaced persons”, 1945–1954: A selected bibliography and guide to research with special reference to the Ukrainians // Harvard Ukrainian Studies. — 1984. — Vol. VIII. — № 3/4. — P. 528–529; Boshyk Yu., Kiebalo W. University of Toronto library, publications by Ukrainian “displaced persons” and political refugees 1945–1954 in the John Luczkiw collection, Thomas Fisher rare book library University of Toronto: A bibliography. — Edmonton: CIUS, 1988. — 398 p.

[68] Dobczansky J. Chernobyl and its aftermath: A selected bibliography. — Edmonton: CIUS, 1988. — 17 p.

[69] Piaseckyj O. Bibliography of Ukrainian literature in English and French: Translations and critical works 1950–1986. — Ottawa, London, Paris: University of Ottawa press, 1989. — 386 p.; Tarnawsky M. Ukrainian literature in English: Books and pamphlets, 1890–1965: An annotated bibliography. — Edmonton, Toronto: CIUS Press, 1988 and 1996; Eatem. Ukrainian literature in English: Books and pamphlets, 1980–1989: An annotated bibliography. — Edmonton, Toronto: CIUS Press, 1999. Рецензія на праці М. Тарнавської див.: Shtohryn D. An impotant project for bibliographic control of Ukrainian literature // Ethnic Forum. — 1994. — Vol. 14. — № 2. — P. 83–88.

[70] Bibliography of Ukrainian and Slavic studies serials located in the Slavonic Library, Prague / Comp. by P. Murasko. — Edmonton: CIUS, 1990. — 127 p.; Ukrainica at Hokkaido University: A preliminary bibliography / Comps. by M.T. Znayenko, T. Akizuki. — Sapporo: Slavic research center Hokkaido University, 1995. — 86 p.

[71] «Український історик»: журнал Українського історичного товариства: Покажчик змісту, 1963–1992 / Упоряд. М. Гавур, В. Шандра. — Нью-Йорк, К., Мюнхен: АН України, Ін-т української археографії, УІТ, 1993. — 115 с.; Гарвардські українознавчі студії: Покажчик до томів I–XV (1977–1991) / Уклад. К.Д. Тейлор, З. Борисюк. — К.: Ін-т української археології АН України, 1992. — 175 с.; Видання Наукового Товариства

ім. Т.Г. Шевченка, 1945–1980-ті рр.: Бібліографічний покажчик. — К.: Археографічна комісія АН УРСР, Наукові товариства ім. Т. Шевченка у Львові та Нью-Йорку, 1990. — 40 с.; Бібліографічний довідник журналу «Сучасність»: 1961–2003 / Ред., упор. М. Чубук. — Львів: Кальварія, 2003. — 478 с.; Визвольний шлях: 1948–1998: Систематичний покажчик змісту: В 3 ч. / Уклад. Є.К. Бабич, Г.І. Гамалій, К.В. Камінська та ін. — К.: Національна парламентська бібліотека України, Українська інформаційна служба в Лондоні, 1999. — 873 с. Щодо покажчиків журналу «Визвольний шлях» див. дослідження Галини Герасимової, наприклад: Герасимова Г. Історія України, українського народу та його культури в працях вчених діаспори // Вісник дослідницького центру історії української преси. — 1996. — Вип. 1 (2). — С. 3–4.

[72] Див. з цього приводу міркування Вуйцеха Залевскі в кн.: Soviet studies guide. — P. 207–219.

[73] Випуски «Європейської бібліографії» за 1991–2007 роки доступні на http://ebsees.staatsbibliothek-berlin.de/, після грудня 2007 р. поповнення бази припинилося. Випуски «Американської бібліографії» з 1990 року до сьогодні — http://www.library.illinois.edu/absees/absees_info.html.

[74] Див. наприклад, електронну версію робіт Марти Тарнавської: http://www.utoronto.ca/elul/English/ULE/RR19/tar-bk2.htm; http://www.utoronto.ca/elul/English/ULE/RR62/rr62-b.htm.

[75] www.taraskuzio.net

[76] www.ukrainianstudies.uottawa.ca

[77] Weres R. Directory of Ukrainian publishing houses, periodical, bookstores, libraries and library collections of Ukrainica in diaspora. — P. 34.

[78] Тут приємним винятком є праці Романа Вереса, Любомира Винара та деяких інших дослідників. Однак їхні бібліографічні роботи присвячено українській проблематиці, відтак перед читачем не стоїть питання про те, чи стосується певна бібліографічна позиція України.

[79] Переосмислення термінології в англомовній історіографії продовжується. Для праць, виданих після 1990-х рр., характерне обережніше вживання термінів.

[80] The American bibliography of Slavic and East European studies for 1959 / Eds. by S.T. Shaw, P. Djaparidze. — Bloomington, 1960; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1960 / Eds. by J.T. Shaw, A.C. Todd, S. Viederman. — Bloomington, 1962; The American bibliography of Russia, Slavic and East European studies for 1961 / Eds. by A. Todd, S. Viederman. — Bloomington, 1963; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1962 / Eds. by A.C. Todd, S. Viederman, assisted by D. Rowney. — Bloomington, 1964; The American bibliography of Russia, Slavic and East European studies for 1963 / Eds. by F. Epstein, A. Todd, S. Viederman. — Bloomington, 1966; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1978 / Comp. and ed. by D.H. Kraus; assist. ed. G.J. Kovtun. — Stanford, Calif., 1982; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1979 / Comp. and ed. by D.H. Kraus; assist. ed. G.J. Kovtun. — Stanford, Calif., 1983; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1980 / Comp. and ed. by Z.E. Kohut; assist. ed. S. Paczolt. — Stanford, Calif., 1983; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1981 / Comp. and ed. by Z.E. Kohut; assist. ed. S. Paczolt. — Stanford, Calif., 1984; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1982 / Comp. and ed. by R.W. Goldblatt; assist. ed. B.L. Dash. — Stanford, Calif., 1985; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1983–84 / Comp. and ed. by R.W. Goldblatt; assist. ed. B.L. Dash. — Stanford, Calif., 1986; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1986 / Comp. and ed. by B.L. Dash. — Stanford, Calif., 1988; The American Bibliography of

Slavic and East European Studies for 1987 / Comp. and ed. by B.L. Dash. — Stanford, Calif., 1989; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1988 / Comp. and ed. by B.L. Dash. — Stanford, Calif., 1990; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1989 / Comp. and ed. by D.H. Kraus. — Stanford, Calif., 1992; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1990 / Comp. and ed. by A. Trehub. — Stanford, Calif., 1992; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1991 / Comp. and ed. by A. Trehub, M. Pietraszek. — Stanford, Calif., 1993; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1992 / Comp. and ed. by A. Trehub, M. Pietraszek, P. Leonard. — Stanford, Calif., 1994; The American Bibliography of Slavic and East European Studies for 1993 / Comp. and ed. by P. Leonard, R. Routh. — Armonk, New York, London, 1996.

[81] Wynar B.S. Ukraine: A bibliographical guide to English language publications. — P. 5.

[82] Ibid.

[83] Ibid; Idem. Independent Ukraine: A bibliographic guide to English-language publications, 1989–1999.

[84] Wynar B.S. Ukraine: A bibliographical guide to English language publications.

[85] Wynar B.S. Independent Ukraine: A bibliographic guide to English-language publications, 1989–1999.

[86] Russia and the Soviet Union: A bibliographic guide to Western-language publications.

[87] Horak S.M. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1975–1980; Idem. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1964–1974; Idem. Russia, the USSR and Eastern Europe: A bibliographic guide to English-language publications, 1981–1985.

[88] Weres R. The Ukraine: Selected reference in the English language.

[89] Зміни компонування матеріалів щодо української проблематики у західних покажчиках могли би бути предметом окремого дослідження, адже певною мірою відображають еволюцію уявлень англо-американської історіографії щодо України загалом, а також відмінності сприйняття цієї проблеми власне західними вченими та вченими української діаспори. Наприклад, можна припустити, що Р. Верес тримався відверто незалежницької позиції щодо статусу України, оскільки українську радянську проблематику відносив до розділу про стосунки України з іншими державами. Для П. Горецького та С. Горака українська проблематика — це вже складник внутрішньої національної політики Радянського Союзу.

[90] Grimsted P. Op. cit.

[91] Ruggles M.J., Mostecky V. Op. cit. — P. 313–314.

[92] Magocsi P.-R. Op. cit. — P. 217–223.

[93] Nonconformity and dissent in the Ukrainian SSR, 1955–1975: An annotated bibliography. — P. xix.

[94] Ibid. — P. 197–218.

[95] Ми не аналізуємо вище згадану роботу з цієї теми Любомира Винара, оскільки всі фактичні дані з неї використовуються його братом.

[96] Wynar B. with assis. of S. Holte. Op. cit. — P. 108–127.

[97] Wynar B. Doctoral dissertations on Ukrainian topics in English preparing during the years 1928–1988 // Український історик. — 1988. — № 1–4 (97–100). — С. 168–187; 1989. — № 1–3 (101–103). — P. 124–135.

[98] Wynar B. with assis. of S. Holte. Op. cit. — P. 110.

[99] Wynar B. Doctoral dissertations on Ukrainian topics in English preparing during the years 1928–1988 // Український історик. — 1988. — № 1–4 (97–100). — P. 180.

[100] Про рішення час від часу друкувати у журналі англомовні статті див.: Англомовні матеріали в «Українському історику» // Український історик. — 1970. — № 1–3 (25–27). — С. 207. Їх редактором було призначено Богдана Винара.

[101] Див. для прикладу: «Український історик»: журнал Українського історичного товариства: Покажчик змісту, 1963–1992 — С. 38, 39, 48, 61 і далі.

[102] Видання Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка, 1945–1980-ті рр.: Бібліографічний покажчик.

[103] Carpatho-Ruthenica at Harvard: A catalogue of holdings.

[104] Olynyk M.D. Op. cit. — P. 213–219.